

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **Психолого-педагогічні чинники розвитку
інтелектуальних почуттів у молодших школярів**

Виконала: студентка II курсу
групи РО1-М19z
Спеціальності 013 Початкова освіта
Вадюк Богдана Василівна

Керівник **Столяренко О.Б.**,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент: **Мартіна О.В.**,
кандидат філологічних наук, доцент

2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	8
1.1. Теоретичний аналіз існуючих наукових підходів до сфери інтелектуальних почуттів	8
1.2. Психологічні особливості розвитку інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці	20
1.3. Чинники формування інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці	26
Висновки до розділу 1	53
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	55
2.1. Методологічні засади експериментального дослідження процесу формування інтелектуальних почуттів	55
2.2. Експериментальне дослідження рівнів розвитку інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці	61
2.3. Дослідження впливу соціальних чинників на процес формування інтелектуальних почуттів молодших школярів	70
2.4. Розвиток соціальної рефлексії у процесі формування інтелектуальних почуттів молодших школярів	76
Висновки до розділу 2.....	88
ВИСНОВКИ	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	102

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний інтенсивний ритм шкільного життя вимагає вже на початковому етапі навчання від маленьких школярів високої гнучкості мислення, швидкості розумових процесів, кмітливості, уміння планувати, організовувати та контролювати власну діяльність. Усе це становить фундамент інтелектуального розвитку дитини молодшого шкільного віку.

Поряд із цим, діяльність вчителя початкової школи спрямована не лише на розвиток інтелектуальної сфери молодшого школяра і навчання його читання, рахунку, письма, розвитку мови. Ці універсальні практичні навички повинні бути основою для вирішення більш широких завдань: формування позитивного ставлення до навчання, розвиток потреби в пізнанні нового, розгортання пізнавального інтересу, реалізація творчого потенціалу дитини, виникнення і збагачення інтелектуальних почуттів.

Навчальна діяльність повністю змінює зміст інтелектуальних почуттів молодшого школяра і визначає загальну тенденцію їх розвитку у цьому віці: більшу усвідомленість, стриманість, узагальненість. Виникнення інтелектуальних почуттів пов'язане зі збагаченням пізнавального досвіду дитини, формуванням усвідомленого і адекватного ставлення до навколишнього світу, що є складовою частиною навчальної діяльності. Молодші школярі напрочуд чутливі до соціальних впливів, тому новий подразник викликає у них миттєву реакцію. Вони запам'ятовують факти та явища у детальних подробицях, тривалий час перебувають під впливом яскравого образу, їх переживання відкриті й безпосередні. Інтелектуальні почуття стимулюють інтелектуальний пошук дитини. З віком зростає роль інтелектуальних почуттів у житті дитини. Вони стають основою інтересів і життєвих цілей маленького школяра, обумовлюючи не лише його навчальну діяльність, але й процеси пізнання та творчості. До основних інтелектуальних почуттів науковці відносять цікавість, допитливість, пізнавальний інтерес, здивування, почуття нового, почуття гумору.

Загалом, проблема інтелектуальних почуттів розглядається науковцями у контексті культурних чинників. З психологічної точки зору поняття «культура» розглядається як цілісна картина впливу соціального середовища на існування дитини. Якщо врахувати динаміку змін культурного середовища та його багатосаровість, то зрозуміло, що вплив фактору культури на формування інтелектуальних почуттів дитини молодшого шкільного віку не може бути однозначним.

Науковий інтерес до проблеми формування інтелектуальних почуттів молодшого школяра зумовлений недостатнім рівнем висвітлення даної проблеми у психологічній літературі, відсутністю однастайності у поглядах науковців на процес формування інтелектуальних почуттів, зосередженості уваги вчених лише на окремих характеристиках інтелектуальних почуттів, та уникнення проблеми їх формування у контексті вікових та соціокультурних аспектів, також неоправданою раціоналізацією навчальної діяльності учня в початковій школі, ситуацією, коли почуття школярів часто залишаються поза увагою вчителів, а емоційні реакції учнів нерідко трактуються як невихованість або як наявність психологічних проблем у саморегуляції.

Актуальність нашого дослідження пов'язана також із практичною необхідністю використання тих форм і способів навчання, що не лише сприятимуть вияву інтелектуальних почуттів, а створять основу для їх збагачення, розгортання та розвитку. Такий підхід повинен базуватися на глибокій теоретичній розробці проблеми формування інтелектуальних почуттів та комплексному вивченні їх психологічних характеристик у молодшому шкільному віці.

Отже, психологічна значущість визначеної проблеми та її недостатня розробленість зумовили вибір теми нашого дипломного дослідження: **«Психолого-педагогічні чинники розвитку інтелектуальних почуттів у молодших школярів».**

Об'єкт дослідження: процес становлення інтелектуальних почуттів молодшого школяра.

Предмет дослідження: соціально-психологічні чинники розвитку інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці.

Мета дослідження: теоретично розробити, обґрунтувати та експериментально встановити ефективність впливу соціальної рефлексії на розвиток інтелектуальних почуттів у процесі спеціально організованого психолого-педагогічного супроводу.

Гіпотеза дослідження: високий рівень розвитку інтелектуальних почуттів є одним із чинників нормативного вікового розвитку молодших школярів й характерний для дітей, які перебувають у стані емоційної безпеки з тенденцією до особистісного зростання. Основним чинником виникнення почуття емоційної безпеки у процесі розвитку інтелектуальних почуттів виступає соціальна рефлексія. Показниками особистісного зростання є успішність навчальної діяльності.

Для досягнення поставленої мети та перевірки висунутої гіпотези були визначені такі **завдання**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці.
2. Розробити модель становлення інтелектуальних почуттів молодших школярів у контексті соціально-культурного розвитку.
3. Експериментально дослідити психолого-педагогічні чинники розвитку інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці;
4. Розробити програму розвитку соціальної рефлексії як основного чинника виникнення почуття емоційної безпеки у процесі становлення інтелектуальних почуттів молодшого школяра.

Методологічну та теоретичну основу дослідження склали: концепції вивчення психологічних особливостей молодших школярів Л. Виготського, Н. Ганошенко, Д. Ельконіна, Т. Єрмолової, О. Карабанової, О. Леонтьєва,

С. Мещерякової, В. Мухіної, Л. Обухової, К. Поліванова, А. Усова; дослідження М. Зінов'євим, М. Курек, О. Лазурським, А. Личко, Б. Ломовим, І. Невським, К. Платоновим, А. Разумовою, Ю. Рождественським, М. Сідоровим, В. Чудновським, Л. Яссманом факторів, які впливають на поведінку особистості; наукові праці у галузі психології інтелектуальних почуттів О. Архіпкіна, А. Ковальова, Г. Костюка, О. Кузнецова, А. Петровського, Т. Рібо, С. Рубінштейна, О. Тихомірова, Г. Фортунатова, Т. Шкатова, П. Якобсон; роботи М. Бердяєва, М. Вебер, Ж. Лебон, Г. Маклюен, П. Сорокіна, В. Франкла, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Юнга, К. Ясперса, що розкривають характеристику культури з філософської, педагогічної, соціально-психологічної та соціологічної точки зору; праці Б. Анан'єва, І. Беха, М. Боришевського, К. Вазіна, А. Карпова, Я. Кодлюка, І. Ладенко, В. Лекторського, С. Максименко, В. Моляко, І. Семенов, В. Слободчикова, С. Степанова, О. Спіркіна, А. Хуторського, Г. Цукерман, Б. Юдіна у галузі рефлексії загалом та рефлексії молодших школярів зокрема.

Для поставлених у дисертації завдань було використано **методи**:

1. *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення;
2. *емпіричні*: тестування, контент-аналіз, експеримент, активні методи соціального навчання, статистичні методи.

Експериментальна база. Дослідження проводилося на базі загальноосвітньої школи № 8 І-ІІІ ст. м. Кам'янця-Подільського.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у наступному: *уточнено* психологічний зміст поняття інтелектуальні почуття, виділено його категорії: почуття ясності - почуття смутності думки; почуття подиву – почуття труднощів; почуття допитливості - почуття безініціативності; почуття здивування - незворушність; почуття сумніву - почуття впевненості. *Встановлено*, що інтелектуальні почуття є чинником соціалізації молодшого школяра. Психологічна основа соціалізації є балансом, що обумовлює формування емоційної безпеки молодшого школяра і стимулює процес особистісного зростання. *Уточнено* вплив культури на формування

інтелектуальних почуттів. Домінуючою тенденцією виявлення культури у свідомості особистості молодшого школяра є смисл культури. Так, загальнокультурні сенси, які сприймає дитина на початку життєвого шляху, у наступні роки проходять через призму найближчого соціального оточення й індивідуального сенсу (кінцевий етап перетворення зовнішніх категорій у внутрішні). Досягнення балансу між ключовими показниками життєвого сенсу сприяє формуванню почуття емоційної безпеки. Відсутність почуття емоційної безпеки і емоційна незахищеність гальмує особистісне зростання на ранніх етапах онтогенезису. *Детально описано* психологічний зміст етапів розвитку інтелектуальних почуттів молодших школярів. *Виділено основні рівні розвитку* інтелектуальних почуттів: цікавість, допитливість, цілеспрямованість, стійкий інтерес до певної галузі знань, захоплення пізнавальною діяльністю. Ці рівні виділено у відповідності із логікою зростання їх інтенсивності та яскравості переживання інтелектуальних почуттів. *Поглиблено теоретичні уявлення* про чинники формування інтелектуальних почуттів молодших школярів. *Виявлено зв'язки* між етапом формування інтелектуальних почуттів та почуттям емоційної безпеки і описано показники поведінкового вираження останньої. *Розроблено модель* розвитку інтелектуальних почуттів молодших школярів у контексті соціально-культурного розвитку. Встановлено, що розвитку інтелектуальних почуттів молодших школярів сприяють спеціально організовані ігри, спрямовані на категоризацію смислів, які власне є підґрунтям інтелектуальних почуттів засобами рефлексивного обговорення.

Практичне значення дослідження визначається можливістю використання розробленого методичного й діагностичного інструментарію для оптимізації процесу розвитку інтелектуальних почуттів молодших школярів. Результати теоретико-прикладного дослідження можуть бути використані при вивченні дисципліни «Педагогічна та вікова психологія» темою: «Психологічний розвиток інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці за допомогою

дидактичних ігор», а також спецкурсу «Дидактична гра як чинник успішності навчальної діяльності молодшого школяра».

Апробація результатів дослідження. Основні положення апробовано під час роботи Всеукраїнського круглого столу «Сучасна українська школа: інноваційність та відповідальність» (17 березня 2020 р, м. Кам'янець-Подільський); на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (18-19 березня 2020 р., м. Кам'янець-Подільський); на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (16 – 17 квітня 2020 р., м. Кам'янець-Подільський); на звітній науковій конференції студентів та магістрантів за підсумками НДР (28-29 квітня 2020 року м. Кам'янець-Подільський).

Публікації. За результатами дипломного дослідження опубліковано наукову статтю, у якій висвітлено основні результати теоретичного та емпіричного дослідження проблеми.

Вадюк Б. В. Психолого-педагогічні чинники розвитку інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці // «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» : Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, педагогічний факультет; редкол.: Н.В.Бахмат, Н.В.Гудима. Київ : Міленіум, 2020. С. 23-26.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає у себе 98 найменувань та 2-х додатків. Робота містить 4 таблиці. Основний зміст роботи викладено на 91 сторінці. Повний обсяг дипломної роботи включає 104 сторінки.

ВИСНОВКИ

У представленій дипломній роботі теоретично узагальнені основні підходи та експериментально досліджено особливості становлення інтелектуальних почуттів у дітей молодшого шкільного віку, визначено методологічні, теоретичні і практичні чинники їх розвитку. Результати дослідження надають можливість сформулювати наступні висновки:

1. Теоретико-методологічний аналіз досліджень інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці дає підстави говорити про те, що інтелектуальні почуття пов'язані з вирішенням теоретичних і практичних завдань, з процесом набуття знань. *До основних інтелектуальних почуттів належать:* почуття нового, допитливість, здивування, подив, задоволення знайденим рішенням, сумнів. Інтелектуальні почуття пов'язані з пізнавальною діяльністю, пізнавальними інтересами, пошуками істини, рішеннями розумової задачі.
2. *Розвиток інтелектуальних почуттів* традиційно відбувається у процесі активної пізнавальної діяльності, на основі інтересу до навчання, предметів, що вивчаються, постановки та вирішення проблемних питань і завдань.
3. У школярів молодшого шкільного віку інтелектуальні почуття починають формуватися досить інтенсивно уже на початку навчання. Основним чинником становлення інтелектуальних почуттів у них виступає провідна навчальна діяльність. Формування інтелектуальних почуттів йде паралельно з розвитком навчальної діяльності молодшого школяра, розширенням пізнавальних інтересів, вирішенням розумової задачі та пошуком істини.
4. У процесі експериментального дослідження встановлено, що *система формування та розвитку інтелектуальних почуттів* молодших школярів визначається загальнокультурними, сімейними та індивідуальними смислами. Досягнення балансу між усіма трьома смисловими категоріями сприяє формуванню у дитини почуття емоційної безпеки. Співставлення даних рівня психологічної безпеки у молодших школярів з рівнем розвитку

їх інтелектуальних почуттів демонструє значні відмінності інтелектуальних почуттів дітей, які знаходяться на різних рівнях психологічної безпеки.

5. Виявлено наявність *позитивного кореляційного зв'язку* між рівнем розвитку інтелектуальних почуттів та особистісних смислів дитини. Негативний кореляційний зв'язок існує між рівнем розвитку інтелектуальних почуттів та рівнем розвитку почуття психологічної безпеки. Позитивний кореляційний зв'язок зафіксовано між рівнем розвитку інтелектуальних почуттів та рівнем розвитку емоційної сфери дитини.
6. Виділено *полярні категорії інтелектуальних почуттів*. До останніх відносяться такі категорії, як: почуття ясності і почуття, пов'язані з ситуаціями душевного хвилювання; почуття подиву і переживання труднощів; почуття допитливості і почуття безініціативності; здивування і незворушності; почуття сумніву і почуття впевненості.
7. Встановлено, що *значущим чинником* спеціально організованого формування інтелектуальних почуттів є дидактична гра. Рефлексивний характер гри забезпечується створенням умов для співробітництва, взаємодії, обміну думками та інших форм соціальної активності, розвитком в учасників навичок взаєморозуміння та активного слухання.
8. У процесі теоретико-методологічного дослідження розроблена модель *формування та розвитку інтелектуальних почуттів* молодших школярів з використанням різноманітних дидактичних ігор. Ця модель відображає поетапну структуру формування та розвитку інтелектуальних почуттів молодших школярів у контексті соціально-культурного розвитку.

Проведене дослідження розвитку інтелектуальних почуттів молодших школярів не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективи подальших досліджень визначаються можливістю використання розробленого методичного й діагностичного інструментарію з метою оптимізації процесу психологічного супроводу формування і розвитку інтелектуальних почуттів молодших школярів взагалі та попередження виникнення почуття емоційної незахищеності зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М. І. Взаємодія батьків і дітей як виховний чинник // Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях : Наук. записки ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Київ, 2016. Вип. 20. Ч. 1. С. 24-30.
2. Андрийченко Л. Ю. Коррекция психологического развития младших школьников на начальном этапе обучения // Вопросы психологии. 2009. № 1. С. 44-53.
3. Асновін В. І. Воля як форма регуляції діяльності дитини // X Звітно-наукова сесія Харківського пед. ін.-ту. Харків, 2005. С. 316-322.
4. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. кер. та заг. ред. О. Л. Кононко. 3-тє вид., випр. Київ : Світич, 2009. 430 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2013. 344 с.
6. Безверхий О. С. Розвиток моральної саморегуляції у молодшому шкільному віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Вікова і педагогічна психологія». Вінниця, 2011. 19 с.
7. Білозерська С. Психологічні умови формування когнітивної складової моральних переконань у молодшому шкільному віці // Педагогіка і психологія професійної освіти : Науково-методичний журнал. 2013. С. 116-121.
8. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе // Вопросы психологии. 2009. № 2. С. 49-51.
9. Боришевский М. И. Развитие нравственных убеждений школьников. Київ : Либідь, 2013. 181 с.
10. Волощук І. С. Обдарованість: сутність і типологія // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : збірник наукових праць. Випуск 2. Київ : Інститут обдарованої дитини АПН України, 2009. 276 с.
11. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Москва : Просвещение, 2001. 93 с.

12. Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства // Моральна свідомість та самосвідомість особистості. Монографія / За ред. проф. М. В. Савчина. Дрогобич, 2009. С.64-76.
13. Гнатів І. Проблема дотримання моральних норм дитиною дошкільного віку // Психологічні проблеми соціальної адаптації та правової реабілітації громадян: збірник тез круглого столу (26 січня 2007 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. С. 34–36.
14. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. Москва : Интор, 2016. 542 с.
15. Данченко О. М. О некоторых особенностях развития воображения у детей дошкольного возраста // Вопросы психологии. 2010. № 2. С. 107-114.
16. Дзюбка Л. Періодизація морального розвитку дитини // Психолог. 2004. С. 7-11.
17. Дідик К. Т. Соціалізація особистості як результат соціально – педагогічної роботи з дітьми // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : Наук. зб. /УДПУ ім. П. Тичини. Київ : Наук. світ. 2014. Вип. 8. С. 176-179.
18. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. пос. Київ : Академвидав, 2014. 352 с.
19. Добрович А. Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения: Книга для учителя и родителей. Москва : Просвещение, 2008. 207 с.
20. Довгань Н. Обдарованість дошкільників як предмет психологічного дослідження // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб.наук. пр. / Редколегія : І. Д. Бех, Л. Л. Хоружа. Київ : Університет, 2008. № 9. С. 114-120.
21. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навч. посібник для вузів. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
22. Загвязинський В. Педагогічна творчість учителя. Київ : Кондор, 2009. 159 с.
23. Загребельна В. Дослідження проявів інтелектуальної і творчої обдарованості: теоретичний аналіз // Обдарована дитина. 2008. № 8. С. 63-67.

24. Запорожец И. Ю. Специальная организация игровых пространств как условие оптимизации детско-родительских отношений и формирования эмоционального благополучия дошкольников // Мир психологи : науч.-метод. журн. 2009. С. 239–49.
25. Каратаєва І. П. Ознайомлення дітей дошкільного віку з буквеними знаками на образній основі // Психологам про уяву дошкільників. Київ : Шкільний світ, 2009. 120 с.
26. Каретник С. І. Експериментально-психологічне обстеження обдарованих дітей старшого дошкільного віку // Обдарована дитина. 2008. № 9. С. 33-40.
27. Карпенко З. С. Психологічні основи аксіогенезу особистості: дис. ... доктора психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» Київ, 2009. 443 с.
28. Клименко Т. М. Особливості навчання обдарованих учнів // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка 2007. Вип № 33. С. 55-57.
29. Козенкова В. Індивідуальні освітні програми як засіб урахування відмінностей «нестандартної» дитини // Дошкільне виховання. 2008. № 6. С. 6-9.
30. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта, 2008. 225 с.
31. Коробко С. Л. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник. Київ : Літера ЛТД, 2016. 416 с.
32. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. Київ : Вища школа, 2009. 280 с.
33. Котырло В. К. Мотивы взаимоотношений взрослых и детей // Воспитание дошкольника. Минск : Народна асвета, 2009. С. 121-129.
34. Крапенко Н. А. Генезис розуміння батьками проявів дитячої обдарованості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія». Київ, 2009. 21 с.

35. Крайг Г. Психология развития. СПб. : Питер, 2010. 992 с.
36. Кузьменко В. У. Психолого-педагогічні основи розвитку індивідуальності дитини від 3 до 7 років. Автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 41 с.
37. Кугасва Р. Наріжний камінь особистісно орієнтованої моделі : урахування індивідуальних відмінностей дошкільників // Дошкільне виховання. 2008. № 3. С. 7-10.
38. Кулачківська С. Є. Вихователь як фасилітатор особистісного зростання дитини // Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: наук. записки ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2016. Вип. 20. Ч. 2. С. 3-13.
39. Кулібіна Н. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). Київ : Нора-прінт, 2006. 108 с.
40. Кучерявий О. Г. Педагогіка і психологія дитячої творчості (аспект самоформування вмінь організовувати творчість дітей). Київ : Вища школа, 2008. 155 с.
41. Кульчицька О. І. Психологічні особливості дітей дошкільного віку // Журнал для педагогів, батьків та дітей. 2004. № 7. С. 14–28.
42. Леонтьев А. Н. Общение как объект исследования // Методические проблемы социальной психологии. Москва : Наука, 2015. С. 106-124.
43. Літвиненко С. С. Формування пізнавальної активності як засіб розвитку індивідуальності дошкільників : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія». Київ, 2012. 19 с.
44. Лисина М. И. Общение, личность и психика ребенка. Москва : МПСИ, Воронеж : МОДЕК, 2001. 383 с.
45. Ломов Б.Ф. Общение как проблема общей психологии // Методологические проблемы социальной психологии. Москва :Наука, 2005. С.5-14.
46. Люблинська Г. О. Дитяча психологія. Київ : Вища школа, 2014. 354 с.
47. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці. Київ :

- Наукова думка, 2014. 224 с.
48. Мануленко В. В. Развитие уяви в дітей дошкільного віку в грі // Дошкільне виховання. 2003. № 4. С. 33– 41.
  49. Милославский Ю. А. Саморегуляция и творческая активность личности // Вопросы психологии. 2008. № 3. С. 76-79.
  50. Москалец І. П. Основний психологічний зміст та розвивально- особистісний потенціал ігрової діяльності // Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний освітньо-методичний журнал. 2009. № 10. С. 1–8.
  51. Мухина В. С. Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество : учеб. для студентов, обучающихся по пед. специальностям Москва : АСADEMIA, 2009. 452 с.
  52. Мясищев В. Н. Психология отношений: Избр. психол. труды / Москва : Ин-т практ. Психологи, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2005. 356 с.
  53. Немов Р. С. Психология : Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений : В 3 кн. 4-е изд. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2013. Кн. 1 : Общие основы психологии. 688 с.
  54. Непомнящая Н.И. Становление личности ребенка 6-7 лет : монография. НИИ общей и педагогической психологии АПН СССР. Москва : Педагогика, 2002. 160 с.
  55. Новий тлумачний словник української мови у 3-х томах / Укладачі: Р. Яременко, О. Сліпушко. Т. 2 Київ : Аконт, 2007. 862 с.
  56. Онищенко Т. Й. Деякі особливості морального розвитку. Психологічна енциклопедія. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
  57. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Київ : Зарубіжна література, 2009. С. 94.
  58. Психологический словарь. Ред. А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. Москва : Политиздат, 2010. С. 224.
  59. Райгородский І. Я. Психология личности // Т. 1. Хрестоматия. Издание третье, дополненное. Самара: Издательский дом «БАХРАХ-М». 2002. 512.

60. Романченко Т. В. Психолого-педагогічні умови створення розвивального середовища для обдарованих дошкільників // Актуальні проблеми психології : Психологія обдарованості : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка та Р. О. Семенової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. Т. 6. Вип. 5. 2010. С. 273-281.
61. Романюк В. Розвиток творчої уяви дошкільників як умова формування креативності // Психолог дошкілля. 2010. Спецвипуск. № 9 (14). С. 35-41.
62. Роменець В. Вчинок і проблема детермінізму у вітчизняній психології // Психологія і суспільство. 2011. С.89 – 99.
63. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Москва : Изд-во Акад. пед.наук, 2011. 327 с., С. 114 – 119.
64. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: [монографія]. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.
65. Скрипченко О. В. Принципи розробки методів психолого-педагогічного вивчення школярів // Педагогіка і методика. 2011. Вип. 9. С. 3-17.
66. Сорокина Л. И. Дидактические игры в детском саду. Старшие группы: пособие для воспитателя дет. Сада. Москва : Просвещение, 2002. 96 с.
67. Ставіцький В.О. Психологічні умови усвідомлення молодшими школярами моральної вимоги: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук Київ, 2004. 20 с.
68. Стрелкова Л. П. Теоретико методический подход к проблеме эмоционально эмпатической регуляции поведения дошкольников // Эмоциональная регуляция учебной и трудовой деятельности. Москва, 2006. С. 48-58.
69. Субботский А. В. Ребенок открывает мир: кн. для воспитателя детского сада. Москва : Просвещение, 2001. 237 с.
70. Сухомлинский В. А. Потребность человека в человеке. Москва : Просвещение, 2008. 271 с.
71. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5 т. Київ : Літера ЛТД, 2009. Т. 2. 319 с.

72. Теория социального научения / Альберт Бандура. СПб. : Евразия, 2000. С. 293-318.
73. Титаренко В. М. Функции эмоций в нравственном развитии дошкольника: Автореф. дис. канд. психол. наук. Киев, 2009. 25 с.
74. Тихомирова И. Ф. Развитие познавательных способностей детей. Популярное пособие для родителей и педагогов. Ярославль : Академия развития, 2006. 192 с.
75. Урунтаева Г.А. Дошкольная психология: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. 5-е изд., стереотип. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 336 с.
76. Усова Л. П. Обучение в детском саду Москва : Просвещение, 2001. С. 54-98.
77. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. Избр.пед.соч. В 2 т. Москва : Педагогика, 2004. Т.1. С. 354-385.
78. Фасольків Р. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08. «Теорія та методика професійної освіти» Київ, 2000. 20 с.
79. Фельдштейн І. І. Психология становления личности. Москва : Международная пед. академия, 2004. 192 с
80. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання особистості / В. М. Федорчук // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. Вип. 9. С. 690-700.
81. Філософський енциклопедичний словник (ФЕС) / за ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
82. Флейк-Хоббсон К. Мир входящему : Развитие ребенка и его отношений с окружающими. Москва : Центр общечеловеческих ценностей, 2003. 511 с.
83. Фоппель Р. С головы до пят. Подвижные игры для детей 3-6 лет. Москва : Генезис, 2005. 143 с.

84. Фрейд З. Избранное. Москва : Внешторгиздат, 2000. 448 с.
85. Фромм Э. Психоанализ и этика. Москва : АСТ-ЛТД, 2003. 415 с.
86. Чамата В. Р. Обусловленность и пути формирования самосознания ребенка. Москва : АРТ, 2008. 228 с
87. Холмогоров С. М. Как сформировать гуманные отношения в группе детского сада: психол. методика "Школа добрых волшебников" Москва : Чистые пруды, 2007. Вып. 3. 32 с.
88. Ценникова Т. П. Нравственная целостность личности. Москва : Наука, 2003. 158 с.
89. Чамата П. Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. Київ : Рад.школа, 1990. 48 с.
90. Чуйко Н. Я., Степанова О. А., Вагнер М. Э. Методика игры с коррекционно-развивающими технологиями : Учебное пособие для студентов средних педагогических учебных заведений Москва : Академия, 2003. 272 с.
91. Штольц Х., Рудольф Р. Как воспитывать нравственное поведение?: Кн. для учителя. Москва : Просвещение, 2006. 142 с.
92. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. Москва : Просвещение, 2009. 554 с.
93. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис : Москва : Прогресс, 2006. 334 с.
94. Якименко М. М. Сім'я в дидакто-емоційній генезі обдарованості // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. Випуск 6. Частина 2. 2009. С. 422-431.
95. Якобсон С. Г. Психологические проблемы этического развития детей / Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии акад. пед.наук. Москва : Педагогика, 2004. 144 с
96. Яковенко Т. В. Теоретико-методологічні проблеми обдарованості на різних етапах розвитку обдарованих дошкільників // Актуальні проблеми

психології : Проблеми психології обдарованості : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименко та Р. О. Семенової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. Т.6 Вип. 3. 2008. С. 316-320.

97. Яцюк В.А. Допоможемо дитинству. Розвиток пізнавальної активності дітей під час тематичного навчання // Дошкілля. 2012. №3.С. 18-21.
98. Яцько Н. М. Методи діагностики інтелектуальної обдарованості дошкільників // Дитячий садок. 2009. № 6 (486). С. 6-10.